

Melisa ÇAMURCUOĞLU TOSUN
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları
Enstitüsü, Erzurum, Türkiye
Graduate School of Turkish Research, Atatürk
University, Erzurum, Türkiye
mlscmr@gmail.com

Geliş Tarihi/Received 07.04.2024
Kabul Tarihi/Accepted 17.05.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 31.05.2024

Atıf:
Çamurcuoğlu Tosun, Melisa. "Eski Türklerde
Şamanizm ve Günümüze Yansımaları".
Ahbar, sy.1 (Mayıs 2024): 19-29.

Cite this article:
Çamurcuoğlu Tosun, Melisa. "Shamanism in
Ancient Turks and Its Reflections on Today".
Ahbar, no.1 (May 2024): 19-29.

Eski Türklerde Şamanizm ve Günümüze Yansımaları

Shamanism in Ancient Turks and Its Reflections on Today

Öz

Eski Türklerin manevi dünyası, günümüzde bile hala büyük bir merak ve ilgi konusudur. Bu ilginin odağında ise şamanizm yer alır. Şamanizm, sadece bir inanç sistemi olmanın ötesinde, eski Türk toplumlarının dünya görüşünü, yaşam biçimlerini ve evrenle olan ilişkilerini şekillendiren derin bir yapıyı temsil etmektedir. Bu çalışmada, eski Türklerde şamanizmin kökenlerine, işlevlerine ve günümüzde nasıl karşımıza çıktığını incelenmektedir. Günümüzde Türk toplumlarında şamanizmin etkileri hala varlığını sürdürmektedir. Bazı bölgelerde, geleneksel şamanizm uygulamaları hala canlılığını korumakta ve kamlar, topluluklar için önemli rol oynamaktadır. Ayrıca modern Türk toplumlarında şamanizm izleri, folklorik geleneklerde, mitolojide ve hatta dini pratiklerde bile görülebilir. Eski Türk şamanizmi, bugünkü Türk toplumlarının kültürel ve dini mirasının önemli bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm, Şaman(kam), Eski Türkler, Kam Davulu, Gök Tengri, Yeryüzü, İslamiyet

Abstract

Even today, there is still great curiosity and interest in the spiritual world of the ancient Turks. The focus of this interest is shamanism. Shamanism, beyond just a belief system, represents a deep structure that shapes the lifestyles and characteristics of the universe in the world meetings of ancient Turkish societies. This success looks at the origins of shamanism in the ancient Turks, its continuity and how it emerges today. Today, the effects of shamanism still exist in Turkish societies. Some systems and traditional Shamanism practices are still alive and kams play an important role in communities. In addition, traces of Shamanism in modern Turkish societies can be seen in folkloric traditions, mythology and even religious practices. Ancient Turkish shamanism continues to exist today as an important part of the cultural and religious heritage of Turkish communities.

Keywords: Shamanism, Shaman (kam), Ancient Turks, Kam Drum, Gök Tengri, Earth, Islam

Giriş

Kadim Türkler asırlar önce gökte yüce saydıkları, istediklerinde ulaşabildikleri, sonsuz ve tek tanrı olan Gök Tengri'ye inandılar. İnanişe göre Gök Tengri her an başlarının üzerindedir, onların tüm yakarışlarını duymaktadır. Çadırlarının çatısı olan gök bazen bir ata şiddetinde gürlerken, bazen de bir ana gibi kadim Türklere şefkat göstermektedir. Bugün Şamanizm söz konusu olduğunda birçok insan için çok uzak diyarlar, asırlar öncesinde kalmış inanç ve ritüeller akıllara gelir. Oysa Şamanizm ne asırlar önce yok olmuş ne de şaman ritüelleri bizlerin günlük hayatını terk etmiştir. Kimi zaman bilinçli kimi zamansa hiç farkında olmadan sergilediğimiz birçok davranış ve verdiğimiz birçok tepki aslında şaman geleneği olup günümüzde bizlerle yaşamaktadır.

Eski Türkler geniş sahalara yayılarak çeşitli din ve kültürlerin etkisi altında kalmıştır. Şamanilik büyük göçebe kitleler arasında hakim bir inanıştır. Şamanizm'i yalnızca bir din olarak ya da inanış olarak ele almak ise bugün hala tartışma konusudur. Şamanizm'in kelime anlamına değinecek olursak birçok farklı anlamda karşımıza çıkmaktadır. Şamanizm'in tam olarak ne zaman ortaya çıktığı veya kurucusu olarak gösterebileceğimiz biri, kutsal olan bir kitabı ya da bir peygamberi yoktur. Şamanizm, Altay şamanları arasında kötü söz olarak kabul edilmiş, Türklerin en eski dini için Tengricilik tabirini kullanılmıştır. Tengricilik; tek bir tanrıya tapınma ve "iye" olarak adlandırılan kutsal ruhlara saygı göstermek olarak tanımlanabilir. Türkler, başlangıçta Tanrı kelimesini hem gök hem de yaratıcı manasında kullanmışlardır. Türkler yaratıcıyı "Gök-Tanrı" olarak adlandırmışlardır. Orhun Kitabelerinde "Üze kök tangrı" (üstte mavi gök) olarak geçmektedir. Tanrı burada gök manasında da kullanılmaktadır. Eski Türk dininde kutsal bir kitap ve peygamber olmadığından bahsetmiştik. Bu nedenle kamların (şaman) büyük vazifeleri vardır. Bu kamlar arasında Oğuzların destansı Irkıl-hocası ve Korkut-Atası, Çingiz Han'ın tarihi Gökçe'si önemli şahsiyetlerdir. Gök-Türk kitabelerinde şamanlar hakkında bir şey olmasa da Çin, Bizans, İslam ve Hıristiyan kaynakları şamanların çeşitli vazifelerinden bahseder. Şaman kişiler, tanrılar ve ruhlarla, insanlar arasında bağlantı kurma ve aracılık yapma gücüne sahip kişilerdir. Bir başka deyişle güçlü kalp ve gözle gizli alemlere seyahat eden, insanların saygı ve güven duyduğu kişilerdir. Fal bakarak yol tayin eden, gelecekte haber verdiği söylenen, yeni doğan çocuklara ad koyan, giden ruhları uğurlayan kişidir. Oba halinde yaşayan Türkler düşünüldüğünde her aşiretin bir şamanı vardır. Bu sebeple eski Türkler de şaman sayısı oldukça fazladır ve ayrıca hem kadın hem erkek şamanlara da rastlanılmaktadır.

Şamanizm olarak adlandırılan Türklerin eski dini, günümüzde hala Sibiryaya ve Orta Asya'da kendi başına varlığını sürdürmektedir ve bu dine mensup olan insanlar ilgili coğrafyalarda bulunmaktadır. Günümüzde Saha, Hakas, Tuva ve Altay Türkleri ile Moğolların kuzey kolu olan Buryatlar bu dine mensup olan halklardır. Ayrıca Kırgızistan, Kazakistan gibi ülkelerin bazı Tengrici toplulukları da günümüzde halen bu inanişe sahiplerdir. Doğum, evlilik, ölüm, sosyal yaşam, Hıdırellez, Nevruz, yağmur duaları, türbeler, kümbetler, sihir, fal, adak, bez bağlama, sayıların renklerin taşların tılsımı, hayvan ve bitkilerin kutsallığı, kurşun dökmek, nazar boncuğu vs inanış ve uygulamalar topluma bilinçli veya bilinçsiz olarak işlenmiştir. Sosyal hayata uygulanmış, örf, adet şeklinde devam etmiştir. Şamanizm günümüzde bir inançtan çok bir yaşam biçimi, alışkanlık halini almıştır. Farklı coğrafyalarda temelde aynı şeyi vurgulasa da kültüre göre harmanlanıp, yorumlanmıştır. Geçmişin izlerini taşıyarak günümüze kadar gelmiştir.

Türklerin İlk Dini İnanişi: Şamanizm

Şamanizm İnancı ve Kelime Kökeni

Türklerin ilk dini olarak kabul edilen Şamanizm konusu araştırılırken, acaba ilk inanışları Şamanizm miydi yoksa daha evvel inandıkları farklı dinler var mıydı konusu da karşımıza çıkmaktadır. Yapılan karşılaştırmalar ve araştırmalar doğrultusundaki izlerden hareketle ilk dini inanışlarının Şamanizm olduğu anlaşılmaktadır. Şark kaynaklarında "Şemeniyye" ve Avrupa kaynaklarında Şamanizm olarak geçen inanış Türk dinidir¹.

Şaman kelimesinin kökenine bakıldığında iki farklı görüş karşımıza çıkmaktadır. Bu görüşlerden ilkinde göre kelimenin kökeni Mançurca dilidir. Bu görüşü savunanlara göre Şaman; sürekli hareket halinde, coşku içerisinde oynayan kişi anlamındadır. Bir diğer görüşe göre, kelime Sanskritçe diline dayanmaktadır. Bu görüşün temsilcileri ise Şaman'ı; dilenci rahip olarak tanımlamaktadır. Şaman sözcüğü ren geyiği avcılığı ile hayatını idame ettiren küçük bir köylü toplum tarafından ortaya atılmıştır. Türkçe'de yaygın kullanımı 'Kam' şeklindedir. Halkların arasında ise Şaman kelimesinin farklı tabirleri mevcuttur. Bunlar; Baksı, Oyun, Fağınun (Allah'ın Peygamberi) gibi kavramlardır. Baksı; Özbek ve Kazak Halkı literatüründe, Oyun; Yakut Halkı literatüründe, Fağınun ise Arap kaynaklarında geçmektedir. Kelimenin anlamı ise fal bakan, sihir yapan ve gelecek zamandan haber alan kişi anlamını taşımaktadır².

¹ Yusuf Ziya Yörük, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, 6. bs, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016), 11.

² Ali Faik Demir ve Nebahat Akgün Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası*, 2. bs, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2015), 15-16

Şamanlık veya Şamanizm Kuzey ve Orta Asya kültüründen günümüze kadar birçok toplulukta sürdürülmüş, doğaüstü ruhlara inanma, doğaya duyulan büyük saygı çerçevesinde tapma boyutuna gelen bir dini inanış olarak tanımlanmaktadır. Moğol ve Türk boyları eskiden şamanlığa bağlıydı³. Bu dinin ne kadar süredir var olduğu ve ne zaman oluştuğu tam olarak bilinmemektedir. Türklerin tek tanrılı bu inanışı, dünyanın da en eski tek tanrılı dini olarak geçmektedir. Tanrı Dini, önce Orta Asya'da ortaya çıkmış daha sonra Türk boyları arasında yayılım göstermiştir⁴.

En erken dönemlerinden beri Türkler arasında komşuları da dahil olmak üzere yayılım gösteren Şamanizm, ata kültleri, hayvan kültleri, totem ve doğa kültleriyle birlikte karşımıza çıkmaktadır. Erken dönem kaynaklarına bakıldığında Sibiry'a da bulunan kaya resimlerinden yola çıkarak Şamanizm inancının köklerinin tunç devrine kadar uzanmakta olduğu düşünülmektedir⁵.

Şamanların Genel Özellikleri ve Şaman Olma Serüveni

Şaman kelimesi köken olarak 'bilgi sahibi kimse' olarak tasvir edilmektedir. Şaman yer ve gök arasında bağlantı sağlayan, ruhlarla iletişim halinde olan ve ataların doğanın ruhuyla konuşarak kehanette bulunan, hastalara yardım eden şifacı, toplum sağlığı ve iyiliği açısından da ayin yapan dini temsil eden bir araçtır. Şamanizm inancında hastalık veya ölüm için insana kötü ruhun etki etmesinin sebep olduğu düşünülür. Kam'ın görevi ise böyle durumlarda başka ruhlardan yardım alarak, bedeni terk eden ruhu bularak geri getirmek ve kötü ruhu kovmaktır. Kamlama, şamanın çeşitli yöntemlerle şifa vermesi ve ruhlarla iletişime geçmesidir. Kamlama sırasında ritmik bir şekilde davuluna vurarak konuyla ilişkili sözler, şiirsel melodiler mırıldanır. Buna alkış adı verilir⁶.

Şaman olmak bir ayrıcalıktır. Açık bir şekilde ifade etmek gerekirse her isteyen Şaman olamamaktadır. Seçilmiş olarak tabir edilen şamanlar, Büyük Şaman ve Küçük Şaman olarak ayrılmaktadır. Büyük Şamanlar, ruhların çağrısı ve onayı ile şaman olurlar. Küçük Şamanlar ise ailelerinde şamanlık varsa bu özelliğe sahip olmaktadır. Şunu da belirtmek gerekiyor ki ailesinde şaman olan herkes şaman olamadığı gibi olmayanlar içinde şaman olamaz diye bir şey söylenemez. Özellikle Altay halklarında şamanlığın aileden geçtiği ve bunu da kişinin küçük yaşlarda geçirdiği sara nöbetlerine benzer kendin geçme halinden anlaşıldığı bilinmektedir⁷.

Şamanizm yaşadığımız hayatta var olan her şeyde bir hayat olduğunu, bir ruh taşımaktadır. Şamanlar tüm yaşamı birbirine bağlayan ruhlarla her daim bağlantı halindedir ve yeryüzünde aramızdaki dengeyi sağlamaktadırlar. Eski Türklerde neredeyse her oba da bir kam bulunmaktadır. Hastalıklar, akıl alma, düğün ve ölüm dahil olmak üzere kişiler kamlarından yardım almaktaydı. Kam fal bakar, kişiye yol gösterir veya şifa verirdi⁸. Tüm bu anlatılanlar erkek ve kadın şamanı da kapsamaktadır. Hatta bazı kaynaklara göre kadın şamanlar, erkeklerden daha güçlü olarak anlatılmıştır. Ancak daha sonraları erkek şamanlar ön plana çıkmıştır. Baktığımızda giyiniş aynı kalmış ve kadın şamanların etkisi sürdürülmüştür⁹.

Şamanlar Ak ve Kara Şaman olarak ikiye ayrılırlar. Araştırmalara göre ilk şamanlar ak şamanlardı. Daha sonra ortaya çıkan kara şamanların İran etkisiyle var olduğu düşünülmektedir. Altay şamanları arasında da bulunan ak ve kara şamanlar gökyüzü ve yer altı olmak üzere iki alemde de ruhlarla iletişim halindedir¹⁰. Her şeyden önce şamanların vecd haline yatkın olmaları ve kendilerini dış dünyadan soyutlamaları gerekmektedir. Gerçek üstü varlıklar görme, sık sık baş dönmesi ve bayılmanın meydana gelmesi, ruhsal ve bedensel acılara maruz kalma, sinirli olma, yemeden içmeden kesilme, insanların yaşadığı yerlerden uzaklaşma, ruhlarla ve öteki âlemlerden varlıklarla konuşma, sürekli düşünceli bir halde olma gibi davranış biçimleri şaman olacak kişide gözlenen belirtilerdir¹¹.

Türk toplumlarında şaman olan kişinin mesleğini yerine getirmesi bazı törenlerden sonra gerçekleşmektedir. Şamanın şaman oluşuyla alakalı olarak çeşitli efsaneler de her bölgede farklılık göstererek dile getirilmiştir. Şamanlar birden fazla ruha sahip olmakla birlikte, her ruhani seyahatinde farklı bir hayvani ruhtan yardım almaktadır. Mesela yer altına ineceği zaman ayı ruhundan, gök yüzüne seyahatinde at ruhundan veya birçok yardımcı ruhtan yardım almaktadır¹².

Tarihte bilinen ilk şaman, Sümerlerin Gilgamiş Destanı'nda adı geçen Gilgamiş'tir. Şamanın en önemli sembolü olan

³ Nurer Uğurlu, *Günümüz Şaman Türkleri*, 1. bs, (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2015), 7-14.

⁴ Arif Erman, *Tanrı Dini Şamanizm*, 1. bs, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 21.

⁵ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 8. bs, (İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2017), 17-18.

⁶ Janyl Myrza Bapaeva, *Tuva Şamanizmi*, 1. bs, (Konya: Kömen Yayınları, 2013), 15-16.

⁷ Demir ve Akgün Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası*, 23-24.

⁸ Timur B. Davletov, *Şaman Doğa'nın Şifası Uyanınca*, 1. bs, (İstanbul: Asi Kitap, 2017), 45-46.

⁹ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 101.

¹⁰ Mircea Eliade, *Şamanizm*, çev. İsmet Birkan, 3. bs, (Ankara: İmge Kitabevi, 2014), 197-198.

¹¹ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 102.

¹² Saadetin Yağmur Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, 3. bs, (Ankara: Berikan Yayınları, 2016), 36-37.

davul ve tokmak kaynaklara göre ilk kez Gılgamış tarafından kullanılmıştır. Gılgamış, Sümerler tarafından 'her şeyi bilen kişi' olarak tanınmaktadır. Gılgamış'ın davulunun tarihte bilinen en eski yazılı metin olan Sümer tabletlerinde, Ianna tarafından, Fırat Nehri kenarında bulunan kutsal bir ağaçtan yapıldığı belirtilmektedir¹³.

Şamanların Kıyafet ve Aksesuarları

Şaman giysisi başlı başına kutsallığı yansıtmaktadır. Dikkatle bakıldığında şamancıl mitleri ve teknikleri açıklıkla ortaya serer. Altay şamanı kışın giysisini bir gömleğin üzerine, yazın ise doğrudan bedenine giyer. Tunguz'lar yaz kış çıplak bedenlerine giysilerini giymektedir¹⁴. Özel bir kıyafet olarak görülmesi de ayin sırasında şaman, hayvan dersinden yapılmış bir ceket ve karatavuk tüyleri taşıyan bir kavuk takar. Aynı zamanda farklı bölgelerde de kayın ağacından yapılmış bir şapka ve beyaz cübbe giydikleri görülmektedir. Şaman iyi ruhlar için yaptığı törenlerde cübbe giymeyebilir ancak kötü ruh ayinlerinde cübbe giymektedir. Buradan anlaşılacağı üzere kötü ruhlar için korunmak için cübbe giymektedirler.

Şaman kıyafetleri beş ana parçadan oluşmaktadır;

- 1- Hırka ve cübbe benzeri üst,
- 2- Başlık veya külah,
- 3- Kuzey halklarının kullandığı göğüslük,
- 4- Eldiven,
- 5- Yüksek konçlu ayakkabı.

Şaman ceketine iyi ruhları temsilen Ülgen'in 9 çocuğu için 9 bebek takılır. Kötü ruhlar içinse zil, çingirak ve yay takılır. Ayrıca giysisinin sırt kısmında 70 adet çingirak bulunmakta ve şamanı kötü ruhlardan korumaktadır. Şaman için başlık hem tören hem günlük hayatında kullandığı, bir nevi şamanlığının göstergesidir. Şamanın giysi dışında yanında taşıdığı at başına benzer bir değnek ve gökte yazılı olanı okuyabilmesine yardımcı olan bir tunç ayna bulunmaktadır¹⁵.

Şaman giysisine farklı isimler verilmektedir. Altay'da 'manyak', Yakut'ta 'kumu' adı verilmektedir. Şamanlar bu kıyafetlerini yalnızca ayin ve törenlerde giyerler. Şaman eğitimi sırasında kıyafet kullanmamaktadır. Şaman cübbesini ve davulunu kendi isteğiyle değil, hizmetinde bulunduğu ruhun yönlendirmesi ile almaktadır. Cübbe ve davulun biçimleri ruhun tasviriyle yapılmaktadır. Herhangi bir eksilik halinde ise şaman ayin ve tören yapmaz¹⁶.

Şaman Davulu

Şamanın en önemli göstergelerinden biri de davuludur. Şaman davulunun mazisinin şaman elbisesinden daha öncelere dayandığı düşünülmektedir. Giysisini sadece törenlerde kullansa da davulunu yanından ayırmamaktadır. Şaman istediği zaman istediği şekilde davul yaptırılmaz. Rüyasında hangi ağaçtan davulunu yapacağı ruhlar tarafından söylenmekte ve yol gösterilmektedir. Şamanların ölümlerinin ardından bir tören yapılmadığı ancak davullarının parçalanarak bir ağaca asıldığı düşünülmektedir.¹⁷

Şaman davulu (Şekil 1) üç bölümden oluşmaktadır. İç, dış ve tokmak. Davul genel itibariyle yuvarlak olmaktadır. Davul genel olarak kayın, sedir ve söğüt ağacından yapılmaktadır. Davul geyik, at veya tay derisinden kaplanır. Üst kısmında düşmanları temsilen takılan dört veya altı demir kanca bulunur. Davulun sapında, yeraltında yaşayan Erlik Ha'a ulaşmasını sağlayan 12 delik bulunmaktadır.

Davulun üzerindeki sembollere de değinmek gerekirse, sembollerin kozmik alemi yansıttığını görürüz. En önemli sembol 'eezi' adı verilen, davulu sahibini simgeleyen insan figürüdür. Bu figür davulu sağ sol ve yukarı aşağı olmak üzere dört parçaya ayırmaktadır. Gök ve yer simgelenmektedir. Eezi'nin sağında ay, solunda ise güneş bulunmaktadır. Güneş ve ayın yanında yıldızları temsilen on ile seksen arası nokta bulunur. Ayrıca akşam yıldızı ve Çoban Yıldızı da daire şeklinde simgelenmektedir¹⁸.

Davulun alt kısmında gökkuşağını temsil eden şekiller mevcuttur. Bu yay şeklindeki figürler bazı topluluklarda dağ olarak da simgelenmektedir. Yine alt kısımda Dünya Ağacı olarak tasvir edilen, Türkler için önemli olan kayın ağacı bulunmaktadır.

¹³ Ahmet Ali Arslan, "Amerika Yerli Kızılderili ve Orta Asya-Sibirya Türk Kültürlerinin ortak Omurgası: Şamanizm", *Yeni Türkiye: Türk Dünyası Özel Sayısı IX*, sy. 54, (Temmuz-Ekim 2013), 2860.

¹⁴ Eliade, *Şamanizm*, 198.

¹⁵ Demir ve Akgün Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası*, 26-28.

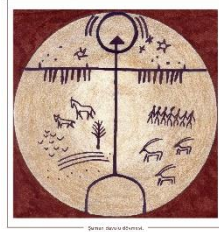
¹⁶ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, 1. bs, (Ankara: Altınordu Yayınları, 2017), 57.

¹⁷ İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, 107.

¹⁸ Demir ve Akgün Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası*, 32-33.

Bir başka sembol ise hayvan biçimli şekillerdir. Türkler için önem arz eden alageyik, at ve sungur tasvir edilmiştir¹⁹.

Şekil 1. Şaman Davulu²⁰

Davulun 'orbu' olarak da adlandırılan tokmağı körpe kayın ağacından yapılmaktadır. Üzeri deri ya da hastaların bezleriyle kaplanır. Bez parçaları şamanın gücünü temsil etmektedir. Orbu'nun bazen demirden de yapıldığı görülmektedir. Tokmak, uzunluk olarak 17 cm, kalınlık olarak 7-8 cm olarak yapılmaktadır. Şamanın davulunu ustası yapmaktadır. Şaman davulunu ilk kullanacağı zaman üzerine kımız serper. Davuldan her çıkan ses kötü ruhları uzaklaştırmaktadır²¹.

Şaman Törenleri ve Alkışı

Şaman, törenini ve dualarını iyilik ve ışık tanrısı Ülgen Han'a, ya da karanlık ve kötülük tanrısı Erlik Han'a yapmaktadır. Şamana başvuran kişi, kendisi ya da yakını için hastalığına şifa ister ve bu kötülüğün Erlik Han tarafından geldiğine inanır. Bundan kurtulmak için ona bir kurban sunulmalıdır. Erlik Han'a kötülüğü sebebiyle kurbanı kolaylıkla kabul etmemektedir. İşte bu noktada arada bir vasıta olarak şaman başvurulur. Ayine ve hastalığa ulaşmaya çalışan şaman yavaşça davuluna vurmaya başlar. Sessizliğin hakim olduğu ortamda artan davulun sesi gök gürültüsüne eş değer hale gelir. Şaman yardımcı ruhlarını çağırırken aynı zamanda oynamaya ve çeşitli figürler yapmaya başlar. Şaman şarkı söylerken sorular sorar ve ruhlardan cevap alıyormuş gibi karşılık verir. Daha sonra sakinleşen şaman hastalığın sebebini öğrenmiş olur. Bu arada karşındaki ruhtan hastalığın karşılığında nasıl kurban verileceğini öğrenmiş olur²².

Hastalık dışında da birçok ayin yapılmaktadır. Bunlardan biri de şamanın kaybolan şeyleri bulmasıdır. Suya bakarak ya da parmağa mürekkep damlatarak aranan şeyleri bulmaktadır. Şaman ayinlerinde göze çarpan bir diğer önemli unsur ise hayvan ruhlarından yardım almak amacıyla üzerinde hayvana ait bir parça taşımasıdır.

Şamanizm İnançının Kutsal Değerleri

Göktanrı

Şamanizm'de Tengri, Gök'tür. Kelime anlamına bakıldığında da Hakasça da tigr gökyüzü anlamına gelmektedir. Kök Tigr tabiri Kök Tengri olmuştur. Tengri aynı zamanda Tanrı anlamına gelmektedir²³. Gök Tanrı inancı büyük imparatorluklar tarafından bir kült olarak kabul edilmiştir. Çin resmi kayıtlarından da anlaşılacağı üzere en eski devirlerden beri Türklerin göğün altında toplanarak adak sunması, Gök Tanrı fikrinin hakim olduğunu göstermektedir. Göktürk Yazıtlarına bakıldığında kağanların tahta çıkışları, zafer kazanan Türk orduları, yurtlarının kötülüklerden korunması Gök Tanrı sayesinde. Gök Tanrı'nın gök ile bağdaştırılmasının sebebi evreni yaratıp göğe çekilmiş olmasıdır. Bundan sonraki aşamalarda farklı tanrılar ve kutsal ruhsal aracılığı ile düzeni sağlamaktadır²⁴. Ancak bu anlatımdan Aristo felsefesinde tanınan, yeryüzünü yarattıktan sonra hiçbir müdahale etmeden göğe çekilen "Demiurge" benzetmesi yapılmamalıdır. Çünkü Türklerde tanrı doğrudan olayların içinde olmasa da dolaylı yollardan her zaman yönlendirme içerisindedir. Bunun en belirgin örneğini kağanın ülkesini tanrıdan kut alarak, onun verdiği güç ve kudret ile yönetmesinden anlamaktayız²⁵. Orhun Yazıtlarında da Türk Tanrısı tabiri dikkat çekmektedir²⁶.

Türklerde Gök Tanrı için adak sunma ritüeli eski zamanlardan bu yana sürdürülmüştür. Kurban edilen hayvanların sayısı

¹⁹ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 124.

²⁰ <https://www.zdergisi.istanbul/Z305>

²¹ İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, 111.

²² Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 138-39.

²³ Davletov, *Şaman Doğa'nın Şifası Uyanınca*, 103.

²⁴ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 22-23.

²⁵ Ünver Günay ve Harun Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1997), 41.

²⁶ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 22-23.

ve adak adamak isteyenlerin sayısı değişkenlik gösterirken, genellikle erkek kuzular kurban edilirdi. Törenleri aksakal yönetirdi. Kişiler beraberlerinde getirdikleri kurdeleleri kayın ağacına bağlar, kutsal kayın ağacının etrafında ateş yakılırdı. Gök Tanrı yeryüzündeki temsilcisi hükümdara kut verir, güç bahşederdi. Oğuz Kağan Destanı'nda buna örnek olarak Oğuz Kağan'ın eşinin gökten geldiği anlatılmaktadır. Tanrının Türkleri koruması ve yurt vermesi hatta onları başka milletlerden üstün tutması nedeniyle Türk Tanrısı olarak milli ilaha dönüştürülmekle birlikte, gerçek anlamda 'evrensel Tanrı' niteliği kazanmıştır²⁷. Dikkatlice bakıldığında Türkler yaşamın içinde Gök Tanrı'yı hayatlarının her yerinde konumlandırmış durumdadır. Orta Asya'da boz öy olarak adlandırılan yurt çadırlarının üst kısımları kubbe biçiminde ve göğü yani Gök Tanrı'yı yansıtmaktadır. Çadırdaki çeşitli yırtıcı kuş tasvirleri bulunmakta ve bunlar da tanrıları simgelemektedir²⁸.

Umay

Tanrıça olarak ele alınan Umay dişi ruhunun ilk örneğine Orhun Abidelerinde rastlanmaktadır. Bir diğer örnek ise Tonyukuk'un savaş öncesi yaptığı konuşmadır. Göktürklerin savaşı kazanmasında motive edici olan konuşma metni, Kültigin yazıtının doğu cephesinde bulunmaktadır²⁹. Umay adı eski Türk yazıtlarında koruyucu ana tanrıça olarak kullanılmıştır. "Tengri Umay" şeklinde geçen isim çok önemlidir. Günümüzde tanrı ya da tanrıça demekten kaçınılmaktadır³⁰.

Altay Şamanizm inancında Umay, doğum yapan kadınların yardımcısı, koruyucusu ve bebeklerin koruyucu ruhu olarak bilinen tanrıdır. Orhun Yazıtlarında Tengri ve Yer-sub ile birlikte adı geçer. Bu terim Şorlar da kadın tanrısı olarak geçerken, Yenisey Yazıtlarında erkek adı olarak aktarılmaktadır. Eski Türk yazıtlarının sonuncusunda geçtiği şekliyle 'tanrıça' ve 'erkek adı' olarak metinlere yansımaktadır. Eski Türkler çocuk sahibi olmak ve doğumun kolaylığı için Umay Ana'dan yardım istemektedir. Zorlu geçen doğumlarda kötü ruh ve Umay mücadeleye girerler. Eğer Umay kazanırsa bebek kutunu alır ve yaşar³¹.

Umay bir yandan güneşle ilişkilendirilir. Türk halklarında Umay için sarı kız tabiri de kullanılmaktadır. Sözcüğü Türkçe olarak ele alırsak 'ay' ve 'umay' sözcüğünün birbirine yakınlığı dikkat çekmektedir. Umay sadece çocuklar ve anneler için koruyucu ruh olmayıp, bütün insanları ve hayvanları koruyan, toprağa bereket veren, insanların mal ve mülkünün artmasına yardımcı olan tanrıçadır. Umay, doğa ana figürüyle de bağdaşmaktadır³².

Erlik

Şamanizm inancında yer altında yaşayan Erlik Han, karanlık ve fenalık tanrısı olarak adlandırılır. Erlik Han dünyada kötülüğün çoğalması için çalışmaktadır. Yerin dokuz kat altında yaşayan Erlik Han'a dokuz oğlu, dokuz kızı ve karısı eşlik etmektedir. Erlik Han burada kara bir taht üzerindedir. Kaynaklarda Erlik Han'ın tasvirine de rastlanmaktadır. Oldukça şişman ve yüzünün kapkara olduğu belirtilmektedir. Bazı eserlerde ise yüzünün kıpkırmızı olduğu söylenmektedir. Bineğinin siyah bir beygir ya da bir öküz olduğu geçmektedir³³.

Erlik'in karanlık dünyada emrinde bulunan kötülük takımı, dünyaya her türlü kötülüğü, hastalığı ve mutsuzluğu yaymak için hazırda beklemektedir. Erlik her türlü hastalığı göndererek insanlardan karşılığında kurban ister. Kendisine kurban verilmediği takdirde hasta olan insanın ruhunu yakalayarak yer altında kendisine köle eder. İnsanlar hastalık anında şamandan yardım alarak, ayinlerle Erlik Han'a kurban sunar. Erlik dışında da Türk mitolojisinde şekillenen Albastı, cin, şeytan vb. imgelemler Budizm, Maniheizm etkisiyle oluşmuştur³⁴.

Ülgen

Gökteki en önemli üç ilahi ruhtan ilki Ülgen'dir. Ülgen gökyüzünde onaltıncı katta yaşar ve altından bir tahtta oturur. Ülken sözcüğüne bakıldığında Kazak ve Kırgız dillerinde 'ulu' anlamına gelmektedir. Eski Türklerde Ülgen, küçük topluluklardaki Türklerin tanrısıdır. Gök Tanrı'dan daha az önemli sayılır. Gökte altın sarayında bulunan Ülgen ay, güneş ve yıldızlardan da yukarıda yaşamaktadır. Buraya sadece şamanlar ulaşabilmektedir. Genellikle insan olarak tasvir edilen Ülgen, dualarda parlak, beyaz ve yakıcı olarak geçmektedir. Erlik'e olduğu gibi Ülgen içinde ruhlarının bağışlanması, bolluk bereket,

²⁷ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, 22. bs, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013), 106.

²⁸ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 25-26.

²⁹ Geniş bilgi için bkz., Erhan Aydın, *Orhon Yazıtları*, (İstanbul: Bilge Yayınları, 2022), 61.

³⁰ Davletov, *Şaman Doğa'nın Şifası Uyanınca*, 105.

³¹ L.P. Potatov, *Altay Şamanizmi*, çev. Metin Ergun, 1. bs, (Konya: Kömen Yayınları, 2012), 337.

³² Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 44.

³³ Yörükan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, 56.

³⁴ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 60.

ferah için kurban verilirdi. Bu törenleri de şaman yönetirdi. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Ülgen'in Gök Tanrı olmadığı verilen kurbanların kanlı olmasından anlaşılmaktadır. Çünkü erken dönem kurbanları haricinde Gök Tanrı için kanlı kurban sunulmamıştır³⁵.

Güneş ve Ay

Eski Türk halklarının manevi yaşamında Güneş özel bir yere sahipti. Altay ve Sayan Dağları çevresindeki bölgeye baktığımızda özellikle Sibiryâ hakları için Güneş mitinin çok önemli olduğunu görürüz. Bu sonuca Hakas kaya resimlerinden de kolaylıkla varabiliriz. Güneş şamanın davulunun üzerinde de yer almaktadır. Hakas destanlarında ayın ve güneşin koruyucu gücüne sığınan insanları ifade eden 'Ayğa küng'e pazırğan' yani aya ve güneşe taptı cümlesi geçmektedir. Aynı zamanda yine Hakas alplık destanlarında, Güneş gibi altın ay gibi gümüş yakıştırmaları bulunmaktadır. Yapılan arkeolojik kazılar da barınaklar keşfedilmiş ve Türklerin çadırlarının, yurtlarının ortasına ateş kalıntısı keşfedilmiştir. Bunun da evin tam ortasında bulunması, evi eşit ve dengeli şekilde ısıtıp aynı zamanda ışık vermesi şeklinde yorumlayabiliriz. Aynı zamanda Altay halklarında gökyüzü bir çadır yani yurttur. Evin çatısı doğuya yani güneşe bakar. Bu da Şamanizm inancında güneşin önemi bir kez daha göz önüne serer. Tek tanrı inancından öncesine gittiğimizde gök cicimlerine verilen önem karşımıza çıkar. Bunlardan diğere bir önemlisi de Ay'dır. Destanlarda ay yüzlü ifadesi çokça geçmektedir. Ayın güzelliğinin, saflığının ve gecenin güzelliğinin simgesi olduğu görülmektedir. Şaman davulunu ele aldığımızda davul Dünya'yı temsil ederken, tokmak ise Ay'ı temsil etmektedir. Nasıl ki Ay Güneş'in etrafında dönüyorsa, tokmakta davulun ayrılmaz bir parçasıdır. Eski halkalar Ay ve Güneş tutulması sırasında büyük korku duymaktaydı. Bu doğrultuda yapılan ayinlerde önemlidir. İnsanların yaşamlarında bu ikiliye bağlılıkları, onların önemini daha da kuvvetlendirmektedir³⁶.

Yer-Su Kültü

Yer ve Su tanrılarında Orhun Yazıtları olmak üzere kaynaklarda çokça bahsedilmektedir. Bu tanrılar insanların yaşamında çoğu şeyi düzenlemektedir. Dağ ruhlarını da bu gruba dahil edebiliriz. Sağlık, kötülüklerden arınma ve korunma, hayvanların çoğalması bu ruhlar sayesinde gerçekleşmektedir. Yer-Su ruhlar iyi ruhlar olarak kabul edilip Töz diye geçerler. Eski Türklerde yer ile bağdaştırılan kùltlerden biri de kutsal dağ kùltüdür. Kutsal dağlar dünyanın merkezinde yer almakta ve dünyanın merkezini oluşturmaktadır. Türklerde kutsal kabul edilen dağlar bulunmaktadır. Bunların en önemlisi Ötüken dağlık alanıdır. Bütün büyük Türk devletleri bu bölgeyi merkezleri yapmıştır. Yer-Su içinde bulunan demir de Türkler tarafından kutsal sayılmıştır. Bunun en büyük nedeni demir yatakları üzerinde yaşayan Türklerin, bu demiri işlemesi ve silah yapımında kullanmasıdır. Kötü ruhları kovduğuna inanılan demir, yıllarca ölümler üzerine konmaya devam etmiştir. Aynı zamanda demiri işleyen demirciler de ünlenmiş ve birçok destana konu olmuştur. Yakutlarda 'Kıday Bahsı' adı verilen ve demirci ustalarını koruyan bir tanrıdan bahsedilmektedir. Bir başka örnek ise Göktürk döneminde geçen Ergenekon Destanı'dır. Destan yer ve dağ kùltleriyle ilişkilidir. Demir ustalarının önemini de simgeleyen destan, dağın içinde bir demir yatağının eritilerek Türklerin yurtlarına kavuşmasını anlatmaktadır³⁷.

Ateş ve Ocak

Şamanlıkta merkezi bir yere sahip olan ateş, hayatla da özdeşleşmiştir. Ateşin koruyucusu olarak kadın tasvirlenmiştir. Ateşin kötülüklerden koruduğu ve insanı arındırdığı görüşü Türk halklarında ateşe saygı duyulmasını sağlamıştır. Ateşin var olma geçmişine bakıldığında 1,5 milyon yıl öncesinden söz edilmektedir. Şamanizm de ateş kùltü kendine özgüdür. Ateş, odak, oda, ocak ve otağ gibi sözcüklerin kökleri od'a dayanmaktadır. Bakıldığında bir yere ev diyebilmemiz için ateşe ihtiyaç duymaktayız. Bu nedenle ateşin olması ve korunması önemlidir. Yukarı da bahsettiğimiz üzere kadın burada devreye girmekte ve önemli bir konumda bulunmaktadır. Kadının evini ve kabilesini koruması ateşe bağlıydı. Ve ilk şamanlarında kadın olması bu bağlamda mantıklıdır. Ateş Şamanizm'de önemli bir rol teşkil etmektedir. Cenaze törenlerinde ölünün başında ateş yakılmakta ve bunun yanı sıra mezar içerisine yiyecek ve içecekler bırakılmaktadır. Bu ritüelin oradaki tüm ölümlerin ruhunu beslediği düşünülmektedir. Şamanizm inancına göre insanoğlu içerisinde ateş bulunan bir yerde doğar ve ölürken de bu ateş tekrar temsilen yakılır. Ateş, Şamanizm'de bir cezalandırma şekli değildir, aksine yaydığı ısı ve ışık enerjisi, oluşturduğu sinerji ve ona atfedilen kutsal değerden ötürü ateşe dualar edilmekte ve kurbanlar sunulmaktadır. Bu törenler çerçevesinde ateş güneşe, çevresinde bulunan insanlar da gezegenlere benzetilmektedir³⁸.

³⁵ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 27.

³⁶ Davletov, *Şaman Doğa'nın Şifası Uyanınca*, 189.

³⁷ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 37.

³⁸ Davletov, *Şaman Doğa'nın Şifası Uyanınca*, 193.

Şamanizm İnancının Günümüze Yansımaları

Şaman Türklerin İslamiyet'e Geçişleri

İslamiyet'ten önce Şamanizm inancı, Türk kültürünün yapı taşlarını oluşturmaktaydı. Özellikle Altay-Sayan dağlık bölgesinde bir sistem gibi gelişmiş ve yayılım göstermiştir. Sibiryta bölgesinde Türk şamanlığı ve diğer şaman unsurları da aktif olmuş ve zamanla daha yaygın bir oluşum göstermiştir. Aralarında güçlü bir etkileşim yaşanan bu iki unsur, milliliğini koruyabilse de zamanla birçok farklı yapıya da bürünmüştür. Türkler Şamanizm inancını kültürel olarak yaşatmaya devam etmiş, yaşamın içinde sürdürmüşlerdir³⁹. Kaynaklarda belirtildiği üzere İslam ordularının Türklerle ilk münasebeti Kafkasya üzerinden Hazarlarla, Horasan üzerinden de Sasanilerle ya da Göktürk beyliklerine ulaşmaları ile olmuştur. İran-Turan sınırında bulunan bu beyliklerin çoğunun Budizm veya Mazdaizm inancına mensup oldukları bilinmektedir. Müslüman tüccarlar İdil ve Hazar bölgesinde ticari faaliyetleri yürütmekteydiler. Hazar Denizi ile Karadeniz bölgesini kaplayan Türkler'in çoğu ise Gök Tanrı inancına inanmaktaydı. Müslüman tüccarlar bu bölgede Türkler ile temasa geçmeye başlamışlardır. İslamiyet'in bu sahaya ancak Özbek Han zamanında Harezm yoluyla ulaştığı da belirtilmelidir. 751 senesinde Talas'ta gerçekleşen, Müslümanları Orta Asya'dan çıkarmak amacıyla Çin ordusu ve Müslümanlar arasında gerçekleşen savaşta Türkler, İslam ordularını desteklemiştir. Bu savaş sonucunda Türkler Müslüman olmuşlardır. Bu yakınlaşma ile sonralarda Bulgar hanının da İslamiyet'e geçişi ile Sırderya boylarında bulunan kalabalık Şamanist Oğuz boyları, İslamiyet'e tabi iki devlet Bulgarlar ve Samaniler arasında kalmıştır. Bu tarihten itibaren Karluklar ve Oğuz boyları arasında İslamiyet hızla yayılmaya başlamıştır⁴⁰.

İslamiyet'in kabulüyle Müslüman Türkler Şamanizm'i tamamıyla terk etmemiş, Altay Şamanizm'ini hayatlarında yaşatmaya devam etmişlerdir. Dede Korkut hikayelerinden de anlaşılacağı üzere Selçuk Oğuzları XV. Yüzyılda dahi birçok Şamanizm geleneğini sürdürmekteydi. Oğuzların torunları olan Anadolu Türkleri de günümüzde hala gelenek ve kültür olarak eski inançlarını sürdürmektedir.

Türk Toplumlarında ve Anadolu'da Şamanizm'in İzleri

Türkler hiçbir zaman Şamanizm'i tam olarak terk edememiştir. Bunun en büyük nedeni ise batıdaki Müslüman ülkelere yapılan göçlerin yaklaşık olarak 400 yıl sürmüş olmasıdır. Tüm bunlar Şamanizm etkisinin Türk toplumlarında etkisinin uzun yıllar süre gelmesine ön ayak olmuştur. 13. Yüzyılda Harzemşah sarayında eski Türk büyülerine rastlamamız ise bunun en büyük örneğidir. Şamanizm'de her şeyin bir ruhu olduğuna inanılmaktadır. Örneğin her Kam'ın kendisine özel bir ruhu vardır ve özellikle bu durum hayvanları simgelemektedir. Anadolu Türkmen dervişlerinden de Orhan Gazi'nin devrinde yaşayan Geyikli Babanın; geyiklere bindiği, geyiklerle beraber seyahat ettiği, Bektaş Veli'nin şahin kıyafetleri ile uçuşması, güvercin kılığına giren Sultan Hacim'in, doğan kuşu gibi görünen Karaca Ahmet Ağaoğlu Hacı Doğrul tarafından yakalanmak istenmesi ve benzeri efsaneler Şamanizm unsurlarıdır⁴¹.

Şamanizm'de Türkler dini törenlerini içki, müzik ve dans ile yapmaktaydı. İslamiyet'e geçiş ile bu ritüeller yerini daha İslami ölçülere uygun törenlere bırakmıştır. Günümüzde ise Anadolu'da Sünni Türkler, Bektaşiler ve Aleviler de bu gelenekler sürmektedir⁴². Alevilerde eski Türk inancı halen devam etmektedir. Her sene tepe veya dağda kurban keserler ancak kurbanın kalan kısımlarını ateşe atmak yerine gömmeyi tercih ederler. Eski Türklerde dini reis olan oymak bey geleneği alevi toplumlarında da günümüzde devam etmektedir. Bu durum Alevilerde karşımıza dedeler ve ocaklılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Alevilerde gördüğümüz üzere eski Türklerde olduğu gibi temiz ve yeni bir kıyafet giyerler ve bu ayin günümüzde nevrız olarak addedilebilir. Dedeler üç renkli elbise giymektedir. Turfanda bulunan eserlerde de gördüğümüz gibi Türklerinde on asır önce bu şekilde üç etekli entari giydikleri gözlemlenmektedir. Ayinlerde ve cenazelerde kabirlere rakı dökülmesi Alevilerde eski Türk geleneğinin korunduğunu göstermektedir. Alevi ve Bektaşî geleneklere göz gezdirdiğimizde kadın ve erkeklerin ibadet, ayin anlarında ayrılmadığı, beraber oldukları görülmektedir. Şamanizm ayinlerinde de böyle bir cinsiyet ayrımı olmamaktadır. Bu iki tarikat ve Şamanizm benzerliği için vurgu yapabileceğimiz bir diğer nokta ise reenkarnasyon yani bir diğer deyişle ölümden sonra hayata tekrar farklı şekillerde gelmektir. Bu terim daha çok karşımıza Budizm ile çıkmış olsa da Şamanizmde de bir ahiret, ölümden sonra tekrar doğuş meselesi hakimdir. Yaşadığımız coğrafya üzerinde ise kızılbaşlılık ve Bektaşîlik adı verilen bu tarikatlarda reenkarnasyon düşüncesini devam

³⁹ Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, 7. bs, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2021), 19-20.

⁴⁰ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*, (İstanbul: Altınordu Yayınları, 2020), 207.

⁴¹ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*, 208-210.

⁴² Erman, *Tanrı Dini Şamanizm*, 273-75.

ettirmektedirler.⁴³ Şamanizm inancı Alevilere etki ettiği kadar Sünni Türklere etki etmemiştir. Genellikle düğün, ölüm, gelenek ve görenek şeklinde devam ettirilmiştir. Bazı kelimeler ise Müslümanlıkta anlamını yitirmemiş olduğu gibi devam etmiştir. Çarpılmak kelimesi buna bir örnektir. “Burası tekin değildir”, “filanca yerde hayalet var” denir. Cin, hortlak, ruh, iyi saatte olsunlar, eren, yatır, öcü, kelimeleri bu kapsamdadır. Altay Türklerinde inanışa göre cinler kişinin arkasından bir tanıdığına sesiyle seslenebilirdi. Bu durumda kişi dönüp arkasına bakmamalı, cevap vermemeliydi. Bu inanç şekli günümüzün Anadolu hayatında süregelmektedir. Uyur gezer halde olan bir kişiye ismiyle seslenilmemelidir çünkü aksi halde ismini öğrenebilecek olan cinin onu sahipleneceği düşünülmektedir. Ayrıca aydede, gürgür baba, deniz kızı, gökbaba söyleyişler eski Türklere Şamanizm inancındaki göksel varlıkların önemini yansıtan argümanlardır⁴⁴.

Şamanizm’de suyun, rüzgarın ve yelin ruhu vardır. Güneş battıktan sonra insanlar başlarını örtmektedir. Eğer örtmezlerse bu ruhlar tarafından çarpılacaklarına inanırlardı. Kadın ve erkekler rüzgar çıktığı anda başlarını kapatırlardı. Anadolu’da baş bağlamak çocukluk itibarıyla başlayan bir gelenektir. İnsanlar camiye giderken, namaz kılarken baş bağlarlar. Bu baş bağlama ritüelinin insanı koruduğu düşünülmektedir. Eski Türk inancında suyun ruhu gündüz dinlenip gece ise çalıştığı düşünülür. Bu sebeple gece akarsudan su alınmamalıdır. Anadolu’da ise akşam olduktan sonra su kapları kapalı tutulur ve eğer akşamdan sonra su kullanılacak ise su alınırken mutlaka “Besmele” çekilir. Şamanizm inancında “Süneysi geldi” inanışı hakimdir. Bu inanış ölen kişinin evini ve yakınlarını bir sene olmak suretiyle ziyaret etmesidir. Bu ziyaretlerden rahatsız olunursa evde şamana dua ettirilir. Aynı inanış şekline Anadolu’da da rastlanmaktadır. Bir evden cenaze çıktıktan üç, yedi ve kırk gün ve tam bir sene sonra ruhuna dualar okutulmaktadır. Ayrıca mübarek kabul edilen perşembe geceleri ruhun eve geldiği düşünülmektedir⁴⁵.

Türk destanlarında “40” sayısı çok önemli bir yer edinmektedir. 40 Yiğitler, 40 Kızlara destanlarda oldukça fazla değinilmiştir. Dede Korkut hikayeleri ve Manas Destanı’nda 40 sayısı çokça tasvir edilmiştir. 40 sayısı özellikle Semavi dinlerde çokça karşımıza çıkmaktadır. Şamanların inanışına göre ruh bedeni 40 günde terk etmektedir. İslamiyet’te ise ölünün 40’ı çıktığında Kur’an okunup, dualar edilmektedir. Musa Tur dağında Tanrı’dan öğütlerini 40 gün 40 gece almıştır. İslam dinine gelen son peygamber Hz. Muhammed 40 yaşında peygamber olmuştur. Hristiyanlar paskalyaya 40 gün kala oruç tutarlar. Ayasofya kilisesinin zemin katında 40 sütun bulunur ve kilisenin kubbesinde 40 pencere bulunur. Bu durum şaman veya totem geleneğini simgelemektedir. Ayrıca Anadolu’da yeni doğan bebekler için 40 çıkarma törenleri yapılmaktadır⁴⁶.

Türkler doğan çocuklarının mesleğinde belirleyici olabilmek için bebeğin göbek bağına kutsal yerlere gömmektedir. Günümüzde de çocukların göbek bağları hastane, üniversite, cami ve devlet kurumlarına gömülmektedir. İsim mevzusunda ise eskiden beri çocuklara konulan isimlerin çocukların kişiliklerini etkileyecekleri düşünülmektedir. Bebeklere kötü enerji yanması olmaması için ölen yakınlarının isimleri konulmamalıdır. Anadolu’da devam eden bir gelenek ise çocuğun “ad taşıyamaması”dır. Çocuk çok hastalanır, çok ağlarsa çocuğun adı değiştirilmektedir⁴⁷.

Şamanizm’de şamanlar ayinleri sırasında ölü ruhlardan yardım istemektedir. Ölen ruhların ormana, gökyüzüne yayıldığı düşünülmektedir. Ölen ruhlar arasında en kıdemli olanı ruhların başına geçer ve şaman yardım istediğinde ona yol göstermektedir. Günümüzde de yardıma muhtaç veya istek, dilekleri olan insanlar toplum tarafından toplum tarafından ulu kabul edilen ruhlardan yardım istemek için mezar, türbe, yatır gibi yerleri ziyaret etmektedir. Göktürkler ve Uygurlarda ruh için “tın” kelimesi kullanılırdı ve bu kelime “soluk” ve “can” anlamına geldiği için öldü demek yerine uçtu demeyi tercih ederlerdi. Ruhların diğer dünyada rahatsız edilmeden iyi yaşamaları gerektiğine inanılırdı. Bu sebeple eski Türklere mezarlar gizlenmez, aksine önemli kişiler için önemli mezarlar yapılır ve ölünün yaşarken katıldığı savaşların resimleri ile süslenirdi. Mezarın üzerine ise balballar dikilip belirgin olması için üzerine tümsek şekilleri verilmiştir. İslamiyet’e geçişten sonra günümüz Anadolu yaşantısında mezarların üzeri belirgin tümsekler şeklinde yapıldığı görülmektedir. Ancak Arap toplumunda mezar taşı geleneği yoktur çünkü Arapların İslami düşünce yapısına göre ölü toprakla bir olup zamanlar kaybolması gerekmektedir ve mezarın belirgin olması, mezar taşı dikilmesi günah sayılmıştır. İslam coğrafyasında sadece Anadolu’da mezar taşı ritüeli vardır ve bu geleneğin kökeni Şamanizm olarak değerlendirilebilir. Hatta eski Türklere mezar odalarına ölünün en sevdiği eşyaları ve atı gömüldüğü gibi Anadolu’da da gelin ve genç kızların mezarlarına duvakları veya sevdiği eşyaları konulmaktadır⁴⁸. Türkler tarafından kutsal kabul edilen demir, kötü ruhları kovduğu düşüncesiyle ölümlerin

⁴³ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, Ebderun Kitapevi, İstanbul 2005, s.175-184.

⁴⁴ Yörükan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, 98.

⁴⁵ Ülkü Ersürel, “Türk Kültüründe Şamanizm’in İzleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2009), 78-79.

⁴⁶ Cemal Şener, *Şamanizm: Türklerin Müslümanlık’tan Önceki Dini*, 1. bs, (İstanbul: AD Yayıncılık, 1997), 91.

⁴⁷ Demir ve Akgün Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası*, 155.

⁴⁸ Şener, *Şamanizm, Türklerin Müslümanlık’tan Önceki Dini*, 93-94.

üzerine konurdu ve bu inanış halen günümüzde devam etmektedir⁴⁹.

Türk mitolojisi ve Şamanizm’de evlenme ve doğum süreçleri mucizevi olarak değerlendirilmektedir. Eski Türkler bu süreçleri dualarla kutlamaktadır ve ayrıca gelin düğün günü eve ilk girişinde saçlarla karşılanırdı. Gelinin başından atılan şeylerin bereket getireceğine inanılır ve bu durum “saçı” olarak adlandırılır. Bu olay Şamanist bir gelenektir. Gelin yeni bir aileye kabul olduğundan dolayı düğün süresince ailenin atalarının koruyucu ruhları gelini kabul etsin diye yapılan bir ritüeldir. Günümüzde de devam eden bu ritüel saçılan saçlar bakımından farklılık göstermektedir. Avcılık dönemlerinde saçlar; süt, kımız, yağ, hayvan kanı olarak tercih edilirdi ancak günümüzde meyve, buğday, pirinç, arpa, darı olarak değişe gelmiştir. Son olarak günümüz Anadolu’suna gelindiğinde düğünlerde gelinin başından para, kuruyemiş, pirinç saçılması Şamanizm’in devam ettirilen geleneğidir. Kutadgu Bilig’de geçen “gelin gibi dili tutulmak” deyiimi Şamanizm geleneğinde gelinlerin kocaları tarafından kocasının soyundan erkeklere isimleri ile seslenememeleri ve günümüzde de az da olsa devam eden bu gelenek kayın-ata, kayın-birader şekillerine evrilmiştir⁵⁰.

Eski Türkler’de Tanrı’dan çocuk istendiği zaman ona adaklar ve kurbanlar sunulur, özellikle erkek çocuk için bu isteği tanrıdan ak şaman isterdi. Günümüz Anadolu’sunda da çocuk sahibi olamayan kadınlar, anne babalar Tanrı’dan, türbelerden, yatırlardan çocuk istemektedirler. Özellikle türbe ve yatırlar etrafında çul-çaput bağlama ritüeli gerçekleştirilir⁵¹. Yakutlarda çocuk sahibi olamayan kadınların kutsal saydıkları bir ağacın dibinde, boz at derisi üzerinde dua ederek dilek diledikleri bilinmektedir. Yine devam eden süreçte doğum sonrasında Albastı, Alkarası ve günümüze geldikçe Alkarasına dönüşen kötü bir ruhun, yeni doğum yapan kadınlara ve bebeklerine zarar vereceği düşünülmektedir. Bu musallattan kurtulmak için eski Türkler bağırarak demir döver ve kırmızı rengin koruyuculuğuna inanırlardı. Günümüzde de lohusa kadınlar kırmızı kurdele bağlamakta, İslamiyet’in etkisiyle yatak başlarına Kur’an asmaktadır⁵².

Şamanizm inancından günümüz Türk kültürüne, geleneğine yansıyan daha birçok davranış, yaşayış biçimi mevcuttur. Nazar, kurşun dökme, at nalı bereket sembolü, kapıların önüne kurban başı asma (bereket ve korunma), muska, fal, Şamanizm çerçevesinde meditasyon ve ruhun arınması, halk geleneklerinde tespih çekmek, zil ve def çalmak, tütsü yakmak ve özellikle üzerlik yakmak sayabileceğimiz başlıca örneklerdendir.

Sonuç

Şamanlık her oymak ve budun da farklılıklar göstermektedir. Türkler birçok dini benimsemesine rağmen Şamanizm’in yaşamasına olanak sağlamışlardır. Çünkü dinde aşırılığa kaçmayan, ılımlı bir tavır takınmışlardır. Şamanizm’in izleri günümüze kadar gelmiştir.

Topluluk halinde ibadet eden Türkler, eski inanışları günümüze devam ettirmiştir. Elde ettiğimiz veriler Dede Korkut hikayeleri, çeşitli masallar ve içimizde yaşattığımız geleneklerdir. Doğum, evlilik, ölüm, sosyal yaşam, yağmur duaları, türbeler, mezar taşları, sihir-büyü, kurban kesme ve adak, sayıların renklerin ve taşların tılsımı, lokma dağıtılması, nazar değmesi, tahtaya üç kez vurmak, tütsü yakma merhemler, beddualar gibi herkesin bilinçli ya da bilinçsiz yaşamında devam ettirdiği davranışlardır. Dolayısıyla, bütün bunlar bugün gelenek ve göreneklerde, anlatılarda ve ritüellerde biçim bulmuştur. Günümüzde varlığını sürdüren bu alışkanlıkların, Şaman’ın, Şamanizm’in izlerini silmek mümkün değildir. Çünkü içimizde geleneklerimizde yaşamayı sürdürmektedir. Şamanizm’in izleri kültür, düşünce, inanç ve günlük yaşam ile iç içe geçmiştir. Geçmişten günümüze büyük bir birikimle aktarılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

⁴⁹ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 182.

⁵⁰ Demir ve Akgün Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası*, 143.

⁵¹ Demir ve Akgün Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası*, 143-44.

⁵² Günay ve Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, 68.

Kaynaklar

- Arslan, Ahmet Ali. "Amerika Yerli Kızılderili ve Orta Asya-Sibirya Türk Kültürlerinin ortak Omurgası: Şamanizm". *Yeni Türkiye: Türk Dünyası Özel Sayısı IX. sy. 54.* (Temmuz-Ekim 2013): 2850-2863.
- Aydın, Erhan. *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Bilge Yayınları, 2022.
- Bapaeva, Janyl Myrza. *Tuva Şamanizmi*. 1. bs. Konya: Kömen Yayınları, 2013.
- Bayat, Fuzuli. *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. 7. bs. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2021.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. 8. bs. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2017.
- Davletov, Timur B. *Şaman Doğa'nın Şifası Uyanınca*. 1. bs. İstanbul: Asi Kitap, 2017.
- Demir Ali Faik, ve Nebahat Akgün Çomak. *Şaman ve Türk Dünyası*. 2. bs. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2015.
- Eliade, Mircea. *Şamanizm*. Çeviren İsmet Birkan. 3. bs. Ankara: İmge Kitabevi, 2014.
- Erman, Arif. *Tanrı Dini Şamanizm*. 1. bs. Ankara: Gece Kitablığı, 2016.
- Ersürel, Ülkü. "Türk Kültüründe Şamanizm'in İzleri". Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2009.
- Gömeç, Saadettin Yağmur. *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. 3. bs. Ankara: Berikan Yayınları, 2016.
- Günay Ünver, ve Harun Güngör. *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 1997.
- İnan, Abdülkadir. *Eski Türk Dini Tarihi*. 1. bs. Ankara: Altınordu Yayınları, 2017.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2020.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, Enderun Kitapevi, İstanbul 2005.
- Potatov, L.P. *Altay Şamanizmi*. Çeviren Metin Ergun, 1. bs. Konya: Kömen Yayınları, 2012.
- Şener, Cemal. *Şamanizm: Türklerin Müslümanlık'tan Önceki Dini*. 1. bs. İstanbul: AD Yayıncılık, 1997.
- Turan, Osman. *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*. 22. bs. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.
- Uğurlu, Nurer. *Günümüz Şaman Türkleri*. 1. bs. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2015.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. 6. bs. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.